

Regionbibliotek Stockholm

Utmaning Storstad

Läsning och tillgängliga medier
inom LSS- och äldreomsorg

MAJ 2019, DAVID SÖDERGREN MEDIN

Innehåll

Förord	3
Nationell, regional och kommunal nivå	3
Läsombud och högläsare	3
Taltidningar	3
Äldreomsorg	4
LSS-omsorg.....	4
Syfte och bakgrund	5
Tidigare rapporter	6
Metod	7
Enkät och intervjuer	7
Fyra barriärer	9
Personalomsättning, tid och resurser.....	9
Språkkunskaper	9
Internt kommunalt samarbete.....	10
Förväntningar	10
Hur kan verksamhet i Stockholms län se ut idag?	11
Verksamhet med läsombud och högläsare som tuffar på	11
Nysatsningar	11
Norrtälje utbildar högläsare	12
Patientbibliotek Karolinska Huddinge.....	12
Kommunala biblioteksplaner	13
Taltidningar	14
Dagstidning som taltidning på bibliotek i Stockholms län.....	14
Norrtälje kommun	15
Talboken kommer	15
Erfarenheter från arbete med dagstidningen som taltidning.....	15
Diskussion	16
Bibliotekens utbud.....	16
Personalfrågor	16
Mångspråk	17
Internt kommunalt samarbete.....	17
Utmaning LSS	18
Utmaning äldreomsorg	19
Avtalsmodeller för kultur och läsfrämjande	19
Avslutning	20
Referenser	22

Förord

Projektet Utmaning Storstad bygger på ett samarbete mellan Myndigheten för Tillgängliga Medier (MTM) och Regionbibliotek Stockholm med hjälp av folkbiblioteken i länet. Projektet fokuserar på läsfrämjande och tillgängliggörande av information och litteratur för personer som bor och verkar inom äldreomsorg och omsorg om personer med funktionsnedsättningar. Det är grupper som, trots att de är prioriterade inom lagstiftning och andra styrdokument, sällan får den service de har rätt till. Särskilt svårt att nå fram verkar det vara i storstadsområden.

Projektledaren David Södergren Medin har samlat och analyserat information och erfarenheter. Resultatet beskrivs i denna rapport. Projektet har genomgående ett biblioteksperspektiv, och tanken är att denna rapport ska fylla i och nyansera bilden av de möjligheter och utmaningar som finns på lokal, regional och nationell nivå.

Nationell, regional och kommunal nivå

De lokala biblioteken har ofta god tillgänglighet i sina egna lokaler, medan det är svårare att uppnå målet att ge personer som behöver förmedlare och/eller inte kan ta sig till biblioteket själva tillgång till biblioteksverksamhet. De lokala förutsättningarna skiljer sig åt, och det gör även synen på bibliotekets uppdrag.

Som regionbibliotek brottas vi med uppgiften att medverka till att tillgången till läsning och information blir mer likvärdig och når ut till fler i vår region. Vi arbetar bland annat med kompetensutveckling och projekt, men när det gäller praktiskt genomförande sträcker sig arbetet sällan så långt in i kommunerna. Vårt uppdrag rör i första hand folkbiblioteken, men vi vet att deras samarbetspartners i kommunerna ofta är viktiga för möjligheten att nå fram till alla prioriterade målgrupper.

På nationell nivå har MTM sedan några år tillbaka ansvaret både för tillgängliga medier och för de speciella insatser som görs för dessa målgrupper genom läs-

ombud och högläsare. Ett relativt nytt utvecklingsområde är dagstidningar som digitala taltidningar. Där har MTM drivit flera olika projekt för att utforska bland annat teknik, logistik och målgrupper. Även i detta projekt har taldagstidningen lyfts fram, för inventering och höjning av kunskap.

Genom projektet Utmaning Storstad och den här rapporten hoppas vi kunna bidra till mer kunskap och förståelse kring förutsättningarna för arbete med läsfrämjande och tillgängliga medier på dessa olika nivåer. Inledningsvis vill vi förklara en del av orden som används i rapporten, men om du redan är bekant med dem, hoppa vidare till rapporten!

Läsombud och högläsare

Med läsombud avses här anställda inom vård och omsorg som har som en del av sitt ordinarie uppdrag att läsa för och tillsammans med brukare. Det kan handla om alla typer av medier, bland annat böcker och tidningar. Högläsare har motsvarande roll men är frivilliga (volontärer) som besöker boenden och dagverksamheter och läser för eller tillsammans med brukare enligt överenskommelse. Ofta har läsombud och högläsare gått en grundkurs hos ett studieförbund för att fortbilda sig, och ibland ordnar det lokala biblioteket inspirationsträffar för dem och tipsar om böcker och annat material att använda för uppdraget.

Taltidningar

Tidigare distribuerades taltidningar direkt till den enskilda läsaren i form av en redigerad kassett med utvalt innehåll. Med digitaliseringen av taldagstidningar finns inte längre några begränsningar i omfattning eller antal läsare, och tanken är att göra taltidningsprenumeranten till vilken betalande prenumerant som helst. Hos användare som är mindre självständiga är det istället en utmaning att få till lösningar som involverar förmedlare.

Äldreomsorg

För äldre med omfattande vårdbehov finns särskilda boenden. Det handlar i allt högre grad om äldre med demenssjukdomar, medan andra äldre bor kvar i hemmet i stor utsträckning, med och utan hjälp av hemtjänst. För dessa äldre finns det öppna dagverksamheter eller träffpunkter med varierande innehåll och utbud av aktiviteter i de flesta kommuner.

LSS-omsorg

Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) gäller framför allt personer med intellektuella eller neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. För dem finns i regel boenden med tillsyn, ofta i grupp, och dagliga verksamheter med sysselsättning och stimulans för dem som inte är aktuella för den reguljära arbetsmarknaden.

Annika Hermele och Karin Sundström

Regionbibliotek Stockholm, kulturförvaltningen, Region Stockholm

Syfte och bakgrund

Syftet med projektet Utmaning Storstad – läsning och tillgängliga medier inom LSS- och äldreomsorg är:

- Att öka kunskapen och kännedomen om tillgängliga medier inklusive taltidningar hos bibliotek och verksamheter inom LSS- och äldreomsorg i storstadsregionen Stockholm.
- Att undersöka metoder och förutsättningar för förmedling av taltidningar, talböcker och lättlästa böcker och nyheter till vuxna läsare inom LSS- och äldreomsorg i storstadsregionen Stockholm. Erfarenheterna ska efter genomfört projekt kunna användas i motsvarande miljöer i Sverige.

Under 2018 startade Regionbibliotek Stockholm ett projekt kallat Utmaning Storstad som är initierat av Myndigheten för tillgängliga medier (MTM).

En del av projektet är att sprida kunskap och kännedom om tillgängliga medier inklusive taldagstidningar i regionen. En annan del handlar om att undersöka just storstadsregionens förutsättningar för att arbeta med förmedling av tillgängliga medier till vuxna personer inom LSS- och äldreomsorg.

Detta projekt har pågått under 10 månader, projektledare är David Södergren Medin som är anställd av MTM men under projekttiden utlånad till Regionbibliotek Stockholm på halvtid. Projektet har bland annat utmynnat i denna projektrapport.

Viktiga utgångspunkter är erfarenheterna från de av MTM tidigare initierade projekten Taltidning till fler vid Regionbibliotek Östergötland samt Alla kan läsa – och hör sen! vid regionbiblioteken i Uppsala, Gävleborg och Dalarna.

Tidigare erfarenheter har visat att läsfrämjande arbete gentemot omsorgen har varit svårt att bedriva i storstadsområden. Särskilda svårigheter har uppkommit när man försökt arbeta med läsombud eller frivilliga högläsare. Särskilt intressant är att undersöka om det finns bibliotek och omsorg som arbetar aktivt med läsfrämjande aktiviteter och tillgängliga medier just

gentemot vuxna personer inom LSS- och äldreomsorg och varför de lyckas.

Stockholms län består av 26 kommuner som skiljer sig mycket åt sinsemellan, i länet finns både glesbygd och storstad, stora och små kommuner. Regionen präglas av expansion och befolkningsökning, 2018 bodde det drygt två miljoner i regionen varav ungefär hälften bor i Stockholms stad som har den överlägset största befolkningmängden. Länet beräknas ha tre miljoner invånare 2050.

Bibliotekslagen säger tydligt att biblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt personer med funktionsnedsättning. Men de olika kommunerna kan tolka biblioteksuppdraget på olika sätt och biblioteksplanerna skiljer sig åt beroende på att kommunerna i regionen alla har olika demografi, storlek och ekonomiska förutsättningar.

På enskilda bibliotek kan det ha tagits strategiska beslut att arbeta på ett särskilt sätt efter de speciella förutsättningar som finns i närområdet. Att känna sitt lokalsamhälle och utgå från dess specifika förutsättningar är en nyckel till goda resultat på flera områden visar Cecilia Brisander i Regionbibliotek Stockholms rapport *Bibliotek i samspel med lokalsamhället*.

I denna rapport kommer fokus att ligga på personer med intellektuell funktionsnedsättning som omfattas av LSS och på äldre och äldre med demens inom omsorgen. Båda dessa målgrupper tillhör prioriterade grupper som biblioteket särskilt riktar sig till. Något som är gemensamt för dem är att många inom målgrupperna har svårigheter att ta till sig litteratur och läsning utan förmedlare.

För att nå dessa grupper har svenska bibliotek traditionellt arbetat uppsökande och med tillgängliga medier samt med förmedlare som läsombud och högläsare.

Läsombud är omvårdnadspersonal som på sin arbetstid arbetar med läsning och tillgängliga medier. Högläsare är frivilliga som läser högt på boenden och träffpunkter. Båda dessa grupper brukar ha kontakt med det lokala biblioteket för att få stöd i sitt arbete.

Tidigare rapporter

Målet med projektet är att hitta metoder och att försöka identifiera förutsättningar för biblioteken att nå ut med sitt utbud till omsorgen. Det har tidigare producerats flertalet rapporter som tangerar samma diskussion och fungerar som en introduktion till den undersökning som görs i rapporten Utmaning Storstad.

Redan i projektet Prosit som var ett samarbetsprojekt mellan dåvarande länsbiblioteken i Stockholm, Sörmland, Västmanland, Örebro, Gotland och Värmland beskrevs i projektrapporten *Det är möjligt (2009)* hur svårt det är att samarbeta över förvaltningsgränserna, här beskrevs också hur viktigt det är att verksamhet måste vara sanktionerad av ledning och förankrad inom både bibliotek och omsorg. I *Läsombud idag (2015)* som är en rapport från Regionbibliotek Stockholm påpekas hur viktigt det är att både bibliotek och omsorg är överens om att samarbeta för att bygga upp läsombudsverksamhet.

I rapporten *Det är möjligt* syntes tydligt att på de bibliotek där man lyckats få till bra verksamhet hade bibliotekspersonal och bibliotekschefer utvecklat konkreta redskap för att rikta bibliotekets tjänster till olika aktörer inom LSS- och äldreomsorg oavsett driftsform.

I rapporten *Möten med läsning (2016)* från Regionbibliotek Stockholm, kartlades och identifierades de personer och grupper som fanns i ett biblioteks när-område. Här sågs tydligt vilken utmaning det är att arbeta med de målgrupper som behöver en förmedlare för att kunna använda biblioteket. En nyckelperson som identifierades för samarbeten mellan bibliotek och vuxna och barn med funktionsnedsättning var den kommunala tillgänglighetssamordnaren, där en sådan fanns.

Även i *Möten med litteratur (2016)* som handlade om att inspirera och stötta bibliotek att nå ut till

människor med demenssjukdom, så skildras det hur viktigt det är att biblioteken har kännedom om den målgrupp man riktar sig till.

Att det är viktigt med relationsbyggande insatser slås fast även i *Bibliotek i samspel med lokalsamhället (2017)*. Genom att samarbeta med olika aktörer i lokalsamhället når biblioteket fler användare. För att nå prioriterade målgrupper måste biblioteket arbeta strategiskt och delta i olika sammanhang utanför biblioteket. Även i *Läsombud idag (2015)* diskuteras hur olika förutsättningarna kan vara och att det är viktigt för biblioteket att få en överblick över vad som kan göras och vad som redan görs i planeringen av insatser.

En svårighet i att driva läsombudsverksamhet i storstadsområden som identifieras i *Läsombud idag* är den stora personalomsättningen inom omsorgen, det är svårt att bygga upp ett kontinuerligt samarbete när personal inte arbetar kvar på samma arbetsplats särskilt länge. Här tas också det faktum upp att många som arbetar inom omsorgen kan känna sig osäkra på att läsa högt på grund av bristande svenskkunskaper.

I projektrapporterna *Ombud i läsningens tjänst 1 och 2 (2012–2014)* identifieras tidsbrist som ett stort problem, det beskrivs som mycket svårt för en bibliotekarie att själv underhålla och skapa kontakter i en kommun. Det trycks även på hur viktigt det är involvera chefer i båda organisationerna och att ha en konkret överenskommelse på vad bibliotekets uppdrag är.

I rapporten *Taltidning till fler (2017)* från Regionbibliotek Östergötland betonas hur viktigt det är för biblioteken att bearbeta kontakter utanför det fysiska biblioteksrummet och att i kontakter med omsorgen förklara fördelarna med det som biblioteket erbjuder. Även i projektrapporten *Alla kan läsa och hör sen (2017)* i regionerna Dalarna, Gävleborg och Uppsala lyfts frågan om hur viktigt det är att integrera taltidningar i begreppet tillgängliga medier på bibliotek.

Metod

Mot bakgrund av att mycket redan har skrivits om området är tanken med *Utmaning storstad* att fungera kompletterande mot tidigare material. Undersökningen och analysen har gjorts med kvalitativa metoder.

Förutom att gå igenom tidigare rapporter, så har också kontakt tagits med biblioteken i Stockholms län via e-post. En kortare enkät har skickats ut till bibliotekschefer och, om det funnits, en social- eller tillgänglighetsbibliotekarie. I vissa fall har även uppföljande e-post gått ut och ibland har även projektledaren gjort intervjuer med bibliotekspersonal.

Via Regionbibliotek Stockholm och MTM har det varit relativt lätt att komma i kontakt med biblioteken i länet och höra bibliotekspersonalens synpunkter på hur det är att arbeta gentemot omsorgen. Enkäten har också skickats till de sjukhusbibliotek som riktar sig till patienter.

Att få kontakt med röster från omsorgen och höra hur de ser på läsfrämjande arbete och kontakten med bibliotek har varit svårare. Det har inte på samma sätt funnits utarbetade kanaler att utgå ifrån.

När det gäller omsorgen har informationsinsamlingen haft en mer kvalitativ prägel. Intervjuer har gjorts med representanter från olika nivåer inom omsorgen som representerar olika yrkesgrupper och som arbetar både inom LSS- och äldreomsorg. Av de intervjuade är två enhetschefer som arbetar inom privata vårdbolag. En av dem arbetar inom äldrevård och den andra inom LSS. En är enhetschef inom kommunal LSS-omsorg och två är omsorgspersonal som tidigare varit läsombud och som nu arbetar på gruppboende respektive daglig verksamhet, samt en kommunal fritidsutvecklare som arbetar med att stötta människor som omfattas av LSS med deras fritidsaktiviteter.

Genom att intervjua flera olika yrkesgrupper från omsorgen så blir förhoppningsvis också svaren mer mångfacetterade och täckande.

I intervjuerna har fokus legat på att få veta ifall det finns kontakt eller samarbeten med bibliotek eller om

verksamheten skulle vilja ha det. Samt hur deras eget arbete med läsning och tillgängliga medier ser ut. Känner man till vilket uppdrag biblioteket har gentemot målgruppen och använder man sig av biblioteken? Kontakterna med bibliotek och omsorg har tagits under hösten 2018.

Enkät och intervjuer

Enkäten har gått ut till alla kommunbibliotek samt till större stadsdelsbibliotek i Stockholms kommun. Frågorna i enkäten var utformade på följande sätt.

- Jag undrar om ditt bibliotek i dag har någon form av kontakt eller samarbete med LSS- och/eller äldreomsorgen i er kommun/stadsdel?
- Om ni har kontakt eller samarbete med gruppboende, daglig verksamhet, äldreboenden, träffpunkter för seniorer eller liknande. Hur ser det då ut, och vilka former tar det sig? Bokbuss, kontakt med läsombud eller högläsare? Depositioner, bokcirklar eller bokcaféer eller annat?
- Om ni inte har kontakter eller samarbeten med omsorgen eller målgrupperna jag nämnde är jag också intresserad av, varför, vilka svårigheter har ni mött och så vidare?

Via dessa frågor hoppades projektledaren kunna få en överblick över var det fanns verksamhet, hur denna såg ut och var man inte arbetade utåtriktat. Tanken med att ställa öppna frågor var också att det lätt skulle kunna gå att ställa följdfrågor. Om ett bibliotek svarade att de bedrev intressant verksamhet så var det enkelt att återkoppla till dem för ytterligare information. En majoritet av de tillfrågade biblioteken svarade på frågorna, 33 bibliotek från 22 av länets 26 kommuner. Nästan alla som svarade har kontakt eller samarbete i någon form med omsorgen. Hur arbetet ser ut skiljer sig mycket mellan de olika kommunerna. I vissa kommuner finns utarbetade samarbeten med befintliga

läsombud och högläsare som fungerar som ambassadörer i omsorgen. Medan det i andra kommuner finns bibliotekspersonal som har direkt kontakt med boenden och dagverksamheter.

I två kommuner finns inskrivet i biblioteksplanen att biblioteket ska rikta sig till människor med funktionsnedsättning. På flera håll görs insatser för att nå ut till just dessa målgrupper, medan andra vänder sig ut från biblioteket gentemot dessa grupper i ganska liten utsträckning. Inom Stockholms stad finns en modell där biblioteket tecknar avtal med vissa omsorgsboenden och arbetar med eller besöker just dessa.

För de flesta bibliotek är verksamheten med Boken kommer en självklar del i det utbud som riktas till vissa av de målgrupper som står i fokus för denna rapport.

Boken kommer-verksamheten kan skilja sig åt mellan de olika kommunerna både vad gäller på distributionsätt, omfattning och ambitionsgrad. Vissa kommuner har ingen sådan verksamhet överhuvudtaget. Då Regionbibliotek Stockholm under flera år arbetat med ett projekt om just Boken kommerverksamhet, så kommer den verksamheten att lämnas utanför rapporten.

De intervjuer projektledaren gjort med omsorgspersonal har inte haft samma strukturerade form som de enkätfrågor som skickades ut till bibliotekspersonal. Då intervjuobjekten haft skiftande tjänster och arbetsuppgifter har intervjuerna blivit öppna till sin natur. Fokus har varit på arbetet med läsning, tillgängliga medier och samarbete med bibliotek.

Fyra barriärer

I svaren från biblioteken har många beskrivit de svårigheter som uppstår och de utmaningar som den egna organisationen möter i sitt arbete mot målgrupperna.

Genom att analysera och systematisera svaren har projektledaren identifierat fyra olika områden eller barriärer som biblioteken tampas med när det gäller denna fråga.

- Personalomsättning, tid och resurser
- Språkkunskaper
- Internt kommunalt samarbete
- Förväntningar

I svaren från omsorgen är det inte lika tydligt att man identifierar just dessa fyra barriärer som det som hindrar det läsfrämjande arbetet. Men i alla intervjuer har dessa fyra barriärer berörts.

Personalomsättning, tid och resurser

Både i enkätundersökningen, i intervjuerna med bibliotek- och omsorgspersonal samt i tidigare rapporter beskrivs tids- och resursbristen både inom vård och bibliotek som ett hinder för att bygga upp verksamhet. I svaren från biblioteken ber många nästan om ursäkt för att inte mera görs gentemot de prioriterade grupperna.

Från biblioteken skulle man vilja ha mer verksamhet riktad både mot äldreomsorg och LSS-verksamhet, men det är svårt att kombinera detta med krav på öppethållande och begränsade personalresurser. Från ett bibliotek kommer svaret att det lätt blir slitningar internt på biblioteket mellan chef och bibliotekspersonal när kommunpolitiker prioriterar generösa öppettider på biblioteket medan det sedan är bibliotekschefens ansvar att ordna bemanning inom befintlig budget. Detta kan då gå ut över uppsökande verksamhet.

Det är inte riktigt samma bild som kommer fram i intervjuerna med omsorgspersonalen. Inom LSS-omsorgen finns tid för aktiviteter på dagtid och alla som

omfattas av daglig verksamhet har en individuell genomförandeplan. Detta tyder på att situationen delvis skiljer sig mellan äldre- och LSS-omsorg.

Den sjukhusbibliotekarie som intervjuades menade att det ofta kom upp frågor om att komma ut på geriatrikklíniken för att läsa, för att det var något som personal absolut inte hade tid med.

Att hög personalomsättning inom omsorgen leder till svårigheter att bibehålla kontakt mellan omsorg och bibliotek är det flera bibliotek som bekräftar i undersökningen. Flera bibliotek beskriver oberoende av varandra att det är svårt att hålla kontakt med boenden och dagverksamheter när personal slutar.

Språkkunskaper

I tidigare rapporter har bristande kunskaper i svenska hos vårdpersonal pekats ut som ett stort hinder för att bedriva läsombudsverksamhet i Stockholm. Stora delar av omsorgspersonalen har svenska som andraspråk och många har svårigheter att till exempel högläsa en text på svenska. Detta beskrivs bland annat *Läsombud idag*.

Att språkkunskaper skulle vara ett stort hinder för att driva verksamhet syns inte i särskilt stor utsträckning i e-post- och intervju svaren från biblioteken. Men i intervjuerna med omsorgen kommer det upp.

I intervjun med en omsorgschef inom äldreomsorgen bekräftar denne att en stor del av de anställda har bristande kunskaper i svenska. Även om man skulle vilja arbeta mer med läsning i den vardagliga omsorgen, kan det vara svårt att arbeta med läsombud. Det är för mycket begärt att be personalen att guida de boende till läsning och kulturupplevelser på språk som man inte behärskar. Inom omsorgskoncernen löstes detta genom att köpa in kulturverksamhet från studieförbundet Medborgarskolan.

Internt kommunalt samarbete

I både projektrapporterna *Det är möjligt* och *Läsombud idag* beskrevs svårigheter med att samarbeta inom den kommunala organisationen. I dessa betonas också hur viktigt det är att bibliotek och omsorg är överens om hur samarbete skall se ut. Att detta är problem som biblioteken tampas med märks i allra högsta grad i svaren från biblioteken.

I rapporterna beskrivs hur svårt det är att hitta rätt person på rätt nivå inom omsorgen för att bygga upp verksamhet. Det är svårt för den enskilde biblioteksmedarbetaren att initiera kontakt med vårdpersonal eftersom ingen av dem har mandat att fatta beslut om samarbete. Även om det finns personal som är aktivitetsansvariga på boenden och dagverksamheter verkar det vara svårt att få kontakt med dem.

Flera av biblioteken menar att samarbeten som initieras utan chefers stöd lätt blir personberoende och avslutas när de arbetstagare som startade dem slutar. Det behövs också överenskommelser med chefer på flera olika nivåer. Det räcker inte med att chefer högt upp i kultur och omsorgsorganisationerna tecknar styrdokument utan även operativa chefer inom organisationerna behöver involveras i beslut om samarbete.

Med eftertryck menas att chefer inom båda verksamheterna gemensamt måste göra prioriteringar för att det skall gå att bygga upp verksamhet, utan samarbete mellan förvaltningar är det i längden omöjligt. När dessa frågor lyfts med representanter för omsorgen så bekräftar man att biblioteken måste gå via chefer för att få kontakt med lokala verksamheter.

En generell skepsis mot projekt som startar och sedan avslutas utan att rymmas inom ordinarie verksamhet luftas också i svaren från biblioteken.

Förväntningar

Eftersom det generellt råder en stor variation kring vad bibliotek erbjuder för de målgrupper som detta projekt undersöker, så är det svårt att veta vad omsorgen egentligen kan förvänta sig från biblioteket, oavsett om man är vårdpersonal, läsombud, högläsare eller har en intellektuell funktionsnedsättning.

Detta bekräftas från några bibliotek. Från ett håll luftas att det finns en attityd hos omsorgspersonal att biblioteket skall ordna allt och göra det gratis. Från omsorgen finns orimliga förväntningar på vad biblioteket skall göra.

Från en av informanterna som arbetar inom LSS-omsorgen är det en del av en självklar service att gruppboendet står i kontakt med biblioteket och får bokdepositioner. Medan man på andra håll i omsorgen inte har någon kontakt med sitt lokala bibliotek överhuvudtaget. Som tidigare beskrivits så är det även stora skillnader i vad biblioteken erbjuder för service till omsorgen, vilket leder till att det för omsorgen är svårt att veta vilka förväntningar man kan ha på biblioteket.

I intervjun med Jenny Åhnsberger som är fritidsamordnare för vuxna med intellektuell funktionsnedsättning inom Stockholms stad så efterfrågade hon aktiv inbjudan från biblioteken och helst riktade verksamheter för målgruppen. Just den sortens verksamhet driver man på Haninge bibliotek där det ordnas flera aktiviteter som riktar sig till vuxna med intellektuell funktionsnedsättning.

Pia Andersson Wredlert som arbetar på Haninge bibliotek har talat om hur viktigt det är att höja förväntningarna på biblioteket hos målgruppen. Man vill bygga upp förväntningarna på vad biblioteket kan erbjuda för den som har en intellektuell funktionsnedsättning.

Hur kan verksamhet i Stockholms län se ut idag?

Som tidigare beskrivits så ser den verksamhet som länets bibliotek riktar gentemot äldre- och LSS-omsorg väldigt olika ut. I vissa kommuner pågår i mindre skala ett arbete med läsombud eller högläsare eller både och som initierats i tidigare projekt. I andra kommuner försöker man att nå ut till målgruppen på andra sätt eller genom att starta utbildning av nya läsombud. I ytterligare andra kommuner finns egentligen inte någon uppsökande verksamhet utan biblioteken utgår istället ifrån att göra det fysiska biblioteket så tillgängligt som möjligt.

Under följande rubriker syns några av de sätt på vilka kommunerna i regionen idag arbetar för att nå ut med läsning och tillgängliga medier till målgruppen.

Verksamhet med läsombud och högläsare som tuffar på

I Upplands-Bro startades för sex år sedan ett arbete med högläsare som läste högt på äldreboenden som en del av projektet Läskraft som initierades av Centrum för lättläst mellan åren 2009–2013.

Den grupp med högläsare som då drog igång verksamhet finns kvar ännu idag. I kommunen har man haft mycket stöd av en kommunal volontärsamordnare. Högläsarna hittades genom att utgå från de bokenklarer som biblioteket driver. Antalet högläsare har minskat, både på grund av att högläsare slutat av personliga skäl och att många av de boende har blivit mycket sämre och upplevts som svårare att läsa för. Några nya högläsare hittades genom bibliotekets kontakter och genom volontärsamordnare, men man har upplevt svårigheter med att hitta nya högläsare.

I Tyresö finns också en mindre grupp läsombud som varit aktiva under lång tid. Biblioteket har ordnat "lästträffar" i mer än 16 år. Det är biblioteket som har kontakt med läsombuden och tillsammans planerar

man tema och tid för träffar. Själva träffarna sker efter stängning på biblioteket då läsombud och bibliotekspersonal läser högt, fikar och pysslar eller liknande.

Läsfrämjande verksamhet förekommer även inom omsorgen utan kontakt med biblioteket. En daglig verksamhet i Kista har i många år arbetat med lättlästa böcker och nyheter samt ansträngt sig för att få det interna materialet lättläst. På arbetsplatsen finns personal som för över tjugo år sedan utbildats till läsombud och som fortfarande arbetar i samma anda, trots att det inte sker i strukturerad form.

Nysatsningar

Några kommuner i Stockholms län vill och planerar att bygga ut verksamheten som riktar sig till äldre och personer med funktionsnedsättning. I Botkyrka och Salem har biblioteken kontakt med de läsombud och högläsare som finns kvar i kommunerna. I Botkyrka har en engagerad högläsare lyckats värva flera nya deltagare. Biblioteket i Botkyrka vill vara en samlade kraft för dessa förmedlare, planer finns att ordna inspirationsdagar för nya och gamla läsombud och högläsare. På så sätt önskar man stötta personal som arbetar med målgrupperna då tid och resurser inte räcker till för bibliotekspersonal att själva komma ut på boenden och verksamheter.

I Salem har biblioteket via kommunens väntjänst direktkontakt med högläsare, biblioteket ordnar regelbundet träffar för aktiva läsombud där bibliotekarier tipsar om böcker. Det finns planer på att arbeta mer med uppsökande verksamhet/läsombud/högläsare och biblioteket har sökt stöd via Stärkta bibliotek (som är en treårig statlig satsning mellan 2018–2020 för att stärka biblioteksverksamheten i Sverige).

När projektledaren återkopplar till Salems och Botkyrkas bibliotek under våren 2019 så har Salem

redan fått pengar från Stärkta bibliotek och kunnat göra en nyanställning som arbetar fokuserat med uppsökande verksamhet. Botkyrka har ansökt om extra pengar via Stärkta bibliotek men planerar oavsett om de får ekonomiskt tillskott eller inte att utöka sin satsning med att rekrytera högläsare med flerspråkig kompetens.

Ytterligare en kommun i länet som planerar satsningar för äldre och LSS är Lidingö. Biblioteket har idag depositioner på äldreboenden och på mötesplatser för seniorer samt kontakt med aktivitetssamordnare på äldreboenden. Man har under flera år försökt få till stånd ett samarbete med LSS-omsorg men har inte riktigt lyckats. Nu planerar biblioteket att starta verksamhet som riktar sig till mötesplatser och dagverksamheter inom LSS-omsorgen på ön.

Lidingö planerar att med pengar från Stärkta bibliotek starta ett antal minibibliotek på delar av ön som identifierats som i särskilt behov av insatser. Dessa skall ligga i anslutning till förskolor, fritidsgårdar och flyktingboende. De flesta av dessa ligger i områden med stor språklig mångfald. För att hitta rätt placeringar av minibiblioteken gjorde kommunen en socioekonomisk undersökning för att se var på ön som behovet var störst.

Från bibliotekets sida planerar man att göra en fortsättning på detta projekt som riktar sig till personer med intellektuell funktionsnedsättning. Detta skulle också börja med en kartläggning av arbetsplatser, träffpunkter och boenden på Lidingö samt intervjuer med chefer inom omsorgen. Målet är då att skapa detta i samarbete med omsorgen, både chefer och personal.

När projektledaren återkopplar till Lidingö bibliotek under våren 2019 har biblioteket beslutat att skjuta på satsningen med minibibliotek inom LSS och istället börja med pilotverksamhet och depositioner. Detta för att skapa en grund för samarbete mellan bibliotek och LSS. I vilken omfattning det blir beror på om Lidingö får medel från Stärkta bibliotek eller inte.

Norrtälje utbildar högläsare

I Norrtälje kommun fanns under flera år högläsare som stod i kontakt med biblioteket. Precis som på andra håll i Sverige så hade de utbildats av studieförbund. I Norrtälje var det studieförbunden ABF och Sensus som ledde utbildningarna, medan biblioteket stod för boktips och ordnade träffar någon gång om året.

Allt eftersom åren gått har arbetet med högläsare runnit ut i sanden och när Norrtälje bibliotek ville dra igång arbetet igen så beslöt man att göra det i egen regi. Genom annonsering hittade biblioteket intresserade

som utbildades med studiematerialet *Läsa tillsammans* från MTM.

För närvarande finns en grupp på sju personer, som kommer att täcka upp innerstadsområdet i Norrtälje samt ett äldreboende i Rimbo. På biblioteket ordnas sammankomster för högläsarna, där deltagarna utbyter erfarenheter, tips och information med varandra, en bibliotekarie hjälper till och tipsar om lämpliga böcker för högläsning. Norrtälje har även en biblioteksbuss som besöker fem äldreboenden men det varierar mycket från boende till boende hur de utnyttjas.

I Norrtälje verkar biblioteksarbetet med omsorgsboenden rent generellt fungera bra när det är en eldsjäl som driver på från boendets sida, men när en sådan slutar är det svårt för biblioteket att veta vad som behövs och hur biblioteket kan nå de boende på bästa sätt. Även i Norrtälje önskar biblioteket att man hade ett mer långsiktigt samarbete sanktionerat och prioriterat högre upp i den kommunala organisationen.

Varje år anordnar Norrtälje bibliotek en LSS-dag på stadsbiblioteket, den riktar sig både till brukare och deras anhöriga. Under denna dag bjuder man in till högläsning i grupp efter teman som deltagarna själva väljer. Här ingår även en fotoutställning med alster av dem som arbetar på daglig verksamhet.

Patientbibliotek Karolinska Huddinge

Inom Region Stockholm finns idag fyra större sjukhusbibliotek, de återfinns på Danderyds sjukhus, Södersjukhuset och på Karolinska i Solna och i Huddinge. Alla dessa har böcker som kan lånas av patienter men det är endast på Karolinska som man har kvar verksamhet som riktar sig till patienter och anhöriga i någon större utsträckning. Vid ett studiebesök på Karolinska sjukhusets bibliotek i Huddinge träffar projektledaren bibliotekarien Emilie Lindström som berättar om sitt arbete. Biblioteket är uppdelat i två delar, en medicinsk och en allmän del som riktar sig till patienter. Biblioteket har viss utåtriktad verksamhet, främst mot barn och psykvård, hon berättar att man skulle vilja utveckla det läsfrämjande arbetet gentemot båda dessa målgrupper.

Många av de patienter som använder biblioteket har en lång kontakt med vården. Det är dels patienter som genomgår flera återkommande längre behandlingar och besöker sjukhuset vid flera tillfällen, dels inlagda patienter. De patienter som tillbringar längst tid på sjukhuset är de som är inlagda på psyk och geriatrik.

Patienterna på geriatriken är oftast väldigt sjuka vilket innebär att det är svårt att driva traditionellt

arbete med bokvagnar gentemot dem. Emilie tror att det skulle fungera bra med högläsning men i dagsläget finns inte resurser för detta, varken hos personalen på klinikerna eller hos bibliotekarierna.

På biblioteket har man diskuterat möjligheten att engagera volontärer som högläsare. På sjukhuset finns redan idag frivilliga Röda korset-vårdare som hjälper patienter och besökare att hitta. Kanske skulle dessa även kunna fungera som högläsare.

Emilie planerar en informationsdag med fokus på bibliotekets resurser där även det tillgängliga utbudet finns representerat. Biblioteket har idag inte någon tal-tidning, men Emilie tror att det skulle finnas intresse på flera kliniker, många patienter har långtråkigt under sin vistelse.

Kommunala biblioteksplaner

I vissa kommuner i Stockholms län finns en tydlig inriktning i biblioteksplanen att biblioteket aktivt skall arbeta gentemot människor med intellektuell funktionsnedsättning, äldre och äldre med demens.

En kommun som sticker ut på ett positivt sätt är Haninge, där biblioteket har tagit avstamp i bibliotekslagen och har inskrivet i sin biblioteksplan att de skall rikta sig till personer med funktionsnedsättning. Biblioteket har följaktligen mycket verksamhet som riktar sig till människor med intellektuell funktionsnedsättning men även till äldre och äldre med demens. Kommunen har en bokbuss som kör ut till grupp-bostäder och dagliga verksamheter. Genom bussen erbjuds ett riktat utbud och en trygg miljö som passar just den gruppen. Pia Andersson-Wredlert menar att just arbetet med bokbussen fungerar som ett bra sätt att tillgängliggöra litteratur till en grupp som bibliotek har svårt att nå. Arbetet med bokbussen har pågått sedan 2009, Pia menar att det har varit en process att bygga upp verksamheten och att hitta bra arbetssätt.

Bokbussen är väldigt välbesökt men den begränsade utgivningen av litteratur inom de genrer och ämnesområden som efterfrågas kan göra det svårt att hitta något nytt att låna. Genom bokbussbesöken finns en möjlighet till personliga kontakter som kan underlätta för att målgruppen även ska besöka biblioteket.

Att man då kommer till biblioteket och lånar böcker är enligt Pia ett resultat av ett långsiktigt målmedvetet arbete. Biblioteket har lyckats bygga upp höga förväntningar på vad de kan göra även för den som inte själv är en läsare.

På senare år har bibliotekspersonalen även arbetat mycket med att avdramatisera internet och digitala

tjänster. Detta för att målgruppen för verksamheten står så långt från digital tillgänglighet. Biblioteket arbetar med Ipads och ordnar utbildningar i informationssökning, hur man använder Legimus och läser 8 sidor.

Även i Vallentuna kommun har man arbetat med sin biblioteksplan gentemot dessa grupper. Planen antogs i samarbete med andra nämnder i kommunen, och biblioteket har tillsammans med socialförvaltningen tagit fram en enkät kring bibliotekets verksamhet och använt den som underlag för den del av biblioteksplanen som riktar sig mot omsorgen.

Att ha sitt uppdrag gentemot socialförvaltningen klarlagt verkar underlätta arbetet med de prioriterade målgrupper som rapporten handlar om. Precis som i Haninge verkar man i Vallentuna ha bra förutsättningar för utåtriktat arbete.

Från biblioteket gör man besök på flera demensavdelningar och har temaprat och högläsning. Bibliotekarier besöker även flera LSS-dagverksamheter där man läser och pratar om lättlästa böcker och har tematräffar. Biblioteket besöker även en träffpunkt för äldre där man har talboksträffar och temaprat. Det upplevs inte som att det är svårt att hinna med detta arbete eller att det skulle ta för mycket tid. En intressant synpunkt som kommer fram är att även inom LSS-dagverksamheten är det många som arbetspendlar till andra kommuner precis som stora delar av kommunens övriga invånare.

Biblioteket har depositioner på både äldre- och LSS-boenden som fungerar bra, men det finns en svårighet med transport av böcker till institutioner som ligger utanför centralorten, eftersom kommunen är stor till ytan. Biblioteket har sedan länge ett avtal med den kommunala hemtjänsten att den ska marknadsföra och dela ut biblioteksböcker.

Under 2019 kommer de att börja arbeta med två Shared Reading-grupper. (Shared Reading är en läsfrämjande metod med gemensam högläsning i grupp med en utbildad ledare, metoden är utvecklad av den brittiska organisationen The Reader). Den ena gruppen riktar sig till anhöriga till svårt sjuka och den andra riktar sig till personer med psykisk ohälsa. Det har varit svårt att hitta deltagare när de riktat sig på det här sättet till specifika grupper. Det fungerar inte med drop-in aktivitet utan behövs riktade insatser.

Taltidningar

Under begreppet taltidningar ryms både de kommun- och regionaltidningar som ges ut av regioner och kommuner och dagstidningen som taltidning. Kommun- och regionaltidningar är främst tänkta för personer med synnedsättning och innehåller ett hopplöck av nyheter och reportage.

Dagstidningen som taltidning är till för alla som har en läsnedsättning. Den fungerar precis som en vanlig tidningsprenumeration, hela tidningen med allt innehåll följer med, detta innebär att den med läsnedsättning kan fortsätta att prenumerera på sin dagstidning och få den hela oavkortade versionen uppläst varje dag.

Det går att läsa taltidningen i en taltidningsspelare, i en app eller via datorn. På mobilen eller surfplattan går det att använda appen Legimus eller appen Akila. I Legimus går det att läsa tidningen precis som man läser talböcker. I appen Akila syns hela tidningen med rubriker och bilder och det går att klicka sig fram på skärmen till den text man vill höra.

Den som behöver låna en spelare med internetuppkoppling får göra det utan kostnad. Vid lån av en spelare ingår ett kostnadsfritt hembesök där en instruktör visar hur man använder spelaren för att läsa tidningen. Tanken med detta är att ingen skall stå utanför

möjligheten att läsa sin dagstidning på grund av läsnedsättning.

Även flera av kommun- och regionaltidningarna går att prenumerera på och läsa på samma sätt.

Precis som talböcker riktar sig taltidningar till personer med läsnedsättning. Skillnader är att talböckerna är gratis och att man får tillgång till dem via biblioteket. En annan skillnad är att det är möjligt för ett boende, en dagverksamhet eller ett bibliotek att ha en prenumeration på dagstidningen som taltidning.

I de två tidigare taltidningsprojekten, Alla kan läsa och hör sen samt Taltidningar till fler har mycket arbete lagts på att marknadsföra och informera om dagstidningen som taltidning för bibliotek och omsorg.

Dagstidning som taltidning på bibliotek i Stockholms län

I länet är det bara ungefär hälften av kommunerna som har prenumerationer på dagstidningen som taltidning. I nästan alla kommuner är det huvudbibliotek som prenumererar, i Stockholms kommun finns prenumerationer även på några stadsdelsbibliotek.

KOMMUN	PRENUMERATIONER
Haninge	Dagens Nyheter
Huddinge	8 Sidor
Järfälla	8 Sidor, Dagens Nyheter
Lidingö	Dagens Nyheter, Dagens Nyheter (kort)
Norrtälje	Norrtälje Tidning
Sigtuna	8 Sidor
Sollentuna	Dagens Nyheter, Dagens Nyheter (kort), På tal om Sollentuna
Stockholm	Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet
Södertälje	Dagens Nyheter, Tälje Taltidning
Tyresö	Dagens Nyheter, Expressen, Läns- och riksnytt, Tyresö taltidning

De flesta av biblioteken prenumererar på *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet*, två av dem prenumererar även på lokala taltidningar som går att lyssna på med samma teknik. Norrtälje som är den enda kommunen i regionen med en egen lokaltidning prenumererar på den och några bibliotek prenumererar även på 8 sidor.

Många i målgruppen för dagstidningen som taltidning är intresserade av att läsa om det som händer i lokalsamhället och om saker som rör platsen de bor på. Förutom *Norrrelje tidning* finns i Stockholm inte några lokala tidningar som det går att prenumerera på. De tidningar som de facto fungerar som lokaltidningar i regionen är *Mitt i* eller andra gratistidningar som inte går att få som taltidning eftersom de inte går att prenumerera på. *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet* har inte visat något stort intresse för att sprida information om taldagstidningar. Tidningar med mindre upplagor ute i landet har i högre utsträckning visat intresse för att marknadsföra taltidningsformatet.

I kontakt med omsorgspersonal under projektet har projektledaren berättat om möjligheten att få dagstidningen som taltidning och de flesta har uttryckt intresse. Man har velat få mer information om taltidningar och visat särskilt intresse för Akila. Projektledarens upplevelse är att det finns stora möjligheter till marknadsföring.

Norrtälje kommun

Ett av målen för taltidningsprojektet *Alla kan läsa och hör sen* var att utveckla och stimulera samarbetet mellan olika aktörer inklusive tidningsföretagen som hade anknytning till tillgängliga medier. Därför kändes det extra intressant att studera just den kommun i regionen som hade ett lokalt tidningsföretag i kommunen.

Personal på Norrtälje bibliotek beskriver att taldagstidningen främst setts som ett sätt att nå nya Talboken kommer (TBK)-låntagare. Eftersom *Norrrelje tidning* har ganska många prenumeranter är biblioteket noga med att upplysa om att möjligheten finns att prenumerera på taltidningen. Man skyltar med MTM:s informationsmaterial och informerar om TBK-tjänsten när låntagarna har frågor om talböcker. Biblioteket har också en taltidningsprenumeration av *Norrrelje tidning* och en spelare.

Norrrelje tidning har under flera år arbetat med marknadsföring av taltidningen via sina egna kanaler. Man har inte haft några direkta samarbeten med kommunen och Norrtälje bibliotek under de senaste åren. Niclas Pärni som är försäljningschef på *Norrrelje*

tidning berättar att det är en stark lokaltidning med många äldre läsare. Marknadsföringen av tidningen har främst skett i papperstidningen men också via tidningen hemsida och andra printbilagor som delas ut till allmänheten i Norrtälje kommun. Denna marknadsföringsinsats har gjort att många gått över till taltidning när de inte längre kan se lika bra. Idag hanteras arbetet med taltidningen centralt i Mittmedia-koncernen som *Norrrelje tidning* tillhör.

Talboken kommer

Talboken kommer (TBK) för taltidningsläsare är en tjänst för talboksläsare som har en taltidningsprenumeration och en taltidningsspelare. Användarna har möjlighet att få sina talböcker digitalt levererade direkt till sin spelare av bibliotekspersonal. TBK är endast tillgängligt för den som har en taltidningsprenumeration och utesluter därför en stor del presumtiva låntagare. I dagsläget är det mycket få TBK-låntagare i Stockholms län jämfört med resten av landet. I flera kommuner finns inte en enda.

Erfarenheter från arbete med dagstidningen som taltidning

Lillemor Engholm Guy har varit projektledare för Taltidning till fler i Östergötland. Inom ramen för projektet har hon arbetat med att informera och marknadsföra taldagstidningar mot bibliotek men även mot LSS- och äldreomsorg.

När det gäller LSS-verksamhet berättar hon att det oftast varit lättare att arbeta med dagverksamheter än med boenden. På de tidigare finns tid avsatt för aktiviteter och en annan flexibilitet än på boendena. Detta får medhåll från en av de omsorgschefer som intervjuats. Denna menar att bibliotek nog gör klokt i att rikta sina aktiviteter gentemot just dagverksamheter.

Lillemor menar även att det varit svårt att arbeta gentemot äldreomsorgen och särskilt med personer med demens. När utvärderingar gjorts har det visat sig att personalen haft svårt att använda taltidningsspelaren i verksamheten.

På äldreboenden som inte är demensboenden har det varit populärt att använda I-pads med Akila. Även de äldre som ser har tyckt att det varit smidigt att läsa i en app där det går att se på bilder och klicka på den nyhet som man vill ha uppläst. Akila har också fungerat väldigt bra på LSS-boenden och dagverksamheter. En lättanvänd app har varit ett viktigt steg i att avdramatisera tekniken.

Diskussion

I detta kapitel tas diskussionen vidare kring de barriärer som identifierades i undersökningskapitlet, samt kring andra frågor som uppkommit under projektet.

Bibliotekens utbud

Något som är tydligt i denna undersökning är hur olika den uppsökande verksamheten gentemot målgrupperna kan se ut på biblioteken i länet. Alla bibliotek erbjuder lättlästa böcker och talböcker, de flesta även någon form av Boken kommer-verksamhet eller depositioner på boenden och på dagliga verksamheter. Men vad gäller den rent uppsökande verksamheten så skiljer det sig väldigt mycket åt i de olika kommunerna. Från ett omsorgsperspektiv måste det vara svårt att veta vilket slags stöd det närmaste biblioteket ger eller skulle kunna ge på förfrågan.

I svaren från undersökningen märks att det finns en medvetenhet hos bibliotekspersonalen om att det skulle gå att göra mer för dessa prioriterade målgrupper. Överhuvudtaget går det i svaren från biblioteken att utläsa en vilja att räcka till. Biblioteken är mycket medvetna om sitt uppdrag att arbeta för människor med funktionsnedsättning och ber nästan om ursäkt i de fall man inte tycker sig göra tillräckligt. Denna känsla av att inte göra tillräckligt, verkar finnas hos alla bibliotek projektledaren haft kontakt med, oavsett hur mycket verksamhet de har.

Personalfrågor

En av de barriärer som identifierades i undersökningen var kopplad till personalomsättning. Men personalomsättningen inom omsorgen verkar inte se likadan ut inom LSS-omsorgen som den gör inom äldreomsorgen. Båda de intervjuade verksamhetscheferna inom LSS-omsorgen menar att personalomsättningen inte är så omfattande inom LSS-delen av omsorgen och att det särskilt på dagverksamheterna ofta är en relativt stabil personalsituation. Många anställda inom dagverksam-

heter har högskoleutbildning och är drivna och intresserade med specialiserade arbetsuppgifter och arbetar ofta med skapande verksamheter.

Kanske är det främst inom äldreomsorgen som personalomsättning är det stora hindret för lyckad samverkan mellan bibliotek och omsorg. Redan i rapporten *Läsombud idag* påpekades hur viktigt det var att uppdraget att arbeta läsfrämjande mot målgruppen är ett yrkesuppdrag för både biblioteks- och omsorgspersonal och inte ett personligt engagemang eftersom det annars lätt blir personberoende.

En slutsats som dras i projektet Taltidning till fler är att det när det gäller bibliotekspersonal finns mycket kunskap om tillgängliga medier men att kunskapen ofta är kopplad till enstaka individer med ett personligt engagemang. Just detta personliga engagemang kan också skapa personberoende.

Att personalomsättningen inom bibliotek och omsorg är ett hinder som påverkar möjligheten att bygga upp kontinuerliga nätverk och samarbeten mellan omsorg och biblioteksverksamhet syns tydligt i de svar som kommit fram i undersökningen och som tidigare redovisats. Det är inga nya fakta utan det redovisades även i rapporten *Läsombud idag*. Om det går att komma bort från synen på det läsfrämjande arbetet som ett personligt engagemang för personal både inom bibliotek och omsorg så är nog mycket vunnet.

Ett sätt att försöka lösa detta skulle kunna vara att man på biblioteken sprider ansvaret för att arbeta med dessa grupper på flera personer inom organisationen och se till att göra bra kompletta överlämningar till ny personal så att hjulet inte behöver uppfinnas gång på gång.

I undersökningen är det också tydligt att i de kommuner där biblioteksplanen är förankrad hos berörd omsorgsförvaltning verkar det vara lättare att hitta tid och resurser till uppsökande verksamhet.

Även biblioteken i Stockholms län har högre personalomsättning än i andra delar av Sverige. Med en stor mängd bibliotek på förhållandevis liten yta och med

goda förbindelser finns ett större utbud av jobb och därmed fler möjligheter att göra karriär än på andra platser i landet. Detta gäller förmodligen även andra storstadsområden.

Mångspråk

I dag finns många personer, särskilt i storstadsområdena, som inte har svenska som sitt första språk. Det gäller omsorgspersonal, vårdtagare och bibliotekspersonal. Att inte ha svenska som förstaspråk innebär självklart inte att man har bristande kunskaper i svenska.

Men just bristande kunskaper i svenska var något som i undersökningen pekades ut som en barriär, både av omsorgen och i tidigare rapporter. Under arbetet med projektet har ambitionen varit att lyfta ett mångspråksperspektiv, något som inte i så stor utsträckning funnits i arbetet med läsombud och högläsare.

Det finns i Sverige idag en åldrande befolkning med ursprung från olika länder som säkert skulle uppskatta uppsökande verksamhet från biblioteken på sitt eget modersmål.

I Stockholm finns exempelvis flera språkprofilerade boenden där umgängesspråket kan vara arabiska, persiska, finska eller spanska. På sådana boenden borde det kunna finnas läsombudsverksamhet på olika språk. En av de omsorgschefer som intervjuats har flera språkprofilsboenden inom koncernen men hade trots detta haft svårigheter att få den flerspråkiga personalen att arbeta läsfrämjande. Tyvärr gick det inte heller här att få till verksamhet utan man köpte istället in programverksamhet från Medborgarskolan.

En möjlighet att få bättre förutsättningar för likvärdig service vore om det i högre grad gick att hitta och matcha ihop människor med kunskaper i olika språk med boenden och dagverksamheter. Precis ett sådant arbete har Botkyrka kommun startat under 2019, man har börjat en rekrytering av högläsare med flerspråkig kompetens som ett komplement till sin Boken kommer-verksamhet.

Från bibliotekspersonal kommer förslaget att det förena unga högläsare som kan läsa på sitt modersmål för äldre. Ett bra exempel på ett sådant projekt är Unga läser för gamla i Uppsala kommun som belönades med MTM:s pris Läsguldet under 2018.

Talböcker finns idag i mindre utsträckning på de stora invandrarspråken förutom på finska, som det tack vare MTM:s samarbete med dess finska systemmyndighet Celia finns ett stort utbud av. Taltidningar finns bara på svenska och lättlästa böcker på exempelvis

arabiska eller persiska har främst riktat sig till SFI och ungdomar. MTM:s utbildningsmaterial för läsombud och högläsare finns bara på svenska och läsombudsverksamhet har historiskt sett fokuserat på svenskspråkigt material.

Bristen på lättläst material på andra språk skapar också det en barriär för äldre som skulle behöva material på sitt modersmål.

Internt kommunalt samarbete

En av de barriärer som presenterades i förra kapitlet var svårigheter med kommunalt samarbete, något som det inte finns någon anledning att tro att det bara är ett storstadspecifikt problem, utan det kan förmodligen återfinnas i alla kommuner i landet.

I samtliga kommuner i Stockholmsregionen utom i Danderyd, så tillhör bibliotek och omsorg olika förvaltningar. Biblioteket tillhör oftast en kultur och fritidsnämnd, en renodlad kulturnämnd eller en som även arbetar med utbildningsfrågor. Omsorgen å andra sidan kan återfinnas under en socialnämnd, en omsorgsnämnd eller en äldre- och omsorgsnämnd.

Detta innebär att beslut om finansiering av verksamhet av bibliotek och omsorg fattas i olika nämnder och att chefer inom biblioteks- och kommunala omsorgsorganisationer inte har några naturliga mötesplatser. Vill bibliotek eller omsorg dra igång projekt måste beslut fattas inom båda nämnderna.

I undersökningen är det flera informanter som påpekar att verksamhet måste vara sanktionerad från både chefer inom bibliotek och omsorg, men det kommer även fram att det verkar mycket lättare att skapa verksamhet om det finns någon annan kontaktyta mellan bibliotek och omsorg.

Det kan behövas en medhjälpare mellan verksamheterna, det märks i flera av svaren när det finns sådana ute i de kommunala organisationerna. Dessa kan ha lite olika funktioner och olika titlar i olika kommuner. I många kommuner finns någon slags tjänst som skulle kunna fungera som brygga mellan bibliotek och omsorg; det kan finnas frivilligsamordnare, anhörigstödjare, logoped, arbetsterapeuter, syn- och hörselkonsulenter eller volontärsamordnare som kan användas ifall biblioteket exempelvis vill arbeta med frivilliga högläsare. En annan nyckelperson som identifieras av Pia Andersson Wredlert i rapporten *Möten med läsning (2016)* är kommunala aktivitetsamordnare för kultur- och fritidsfrågor.

Även i skriften *Biblioteket i lokalsamhället* identifieras flera personer i kommunala organisationer som

arbetar med prioriterade målgrupper som skulle kunna fungera som bra kontakter för biblioteken, ”till exempel minoritetssamordnare, fritidssamordnare, anhörigkonsulent, kultursamordnare, arbetsterapeut, volontärsamordnare och integrationssamordnare” (sid 52).

En lärdom från taltidningsprojektet Alla kan läsa och hör sen är att det kan vara en poäng att försöka se arbete med tillgängliga medier som en vanlig del av det läsfrämjande arbetet. I projektrapporten *Det är möjligt* menade man också att biblioteken måste försöka komma bort från en enkelriktad kommunikation med biblioteket som avsändare och omsorgen som mottagare. Det behövs ett ömsesidigt arbete där omsorgen kan känna sig delaktig i arbetet samt att inkludera det uppsökande arbetet i bibliotekets övriga läsfrämjande arbete.

I rapporten från Taltidning till fler identifieras också hur viktigt det är att höra av sig och återkoppla till boenden och avdelningar som man haft kontakt med. Det beskrivs som ”viktigt att personalen ser en vinst med det biblioteket erbjuder”. Om omsorg och bibliotek kan nå en samsyn kanske man tillsammans kan skapa ett gemensamt professionellt objekt.

På biblioteken finns en medvetenhet om vilket uppdrag man har gentemot de prioriterade grupperna, men det är inte säkert att denna kunskap finns inom omsorgen. När Centrum för lättläst drog igång verksamhet med läsombud och högläsare pågick också en stor informationssatsning gentemot omsorgschefer och politiker. Beslut att arbeta med högläsare och läsombud togs i många kommuner och en medvetenhet om vikten av läsning fanns. Idag finns en ny generation av omsorgschefer som kommit ut i arbetslivet efter att de större satsningarna på läsombud tagit slut. Det kan innebära att många av dagens omsorgschefer inte alltid har kännedom om bibliotekets uppdrag gentemot personer med funktionsnedsättning.

Här finns ett kunskapsgap som MTM skulle kunna fylla, kanske behövs riktad information till just omsorgschefer. MTM föreläser idag för blivande bibliotekarier, på samma sätt skulle det gå att föreläsa även på socionomutbildningar för blivande omsorgschefer? En sådan presentation kunde innehålla riktad information om tillgängliga medier, rätten till läsning, bibliotekets uppdrag och om *Akila* och *8 sidor*.

I undersökningen visar det sig att det är svårt för bibliotekspersonal att komma i kontakt med omsorgschefer, det visar sig att det är viktigt att det är bibliotekschefen som initierar kontakt. Ett annat förslag från ett bibliotek är att de kanske borde bjuda in sig för att träffa nya anställda även inom omsorgen för att på så sätt arbeta proaktivt.

Utmaning LSS

Det är svårt för biblioteken att nå ut till gruppen vuxna med intellektuell funktionsnedsättning. Samtidigt är det en grupp som inte är särskilt aktiv. Jenny Åhnsberger som arbetar som fritidsutvecklare för vuxna som omfattas av LSS-omsorg inom Stockholm stad berättar att det är väldigt många inom den målgrupp hon arbetar med som inte tar del av några aktiviteter överhuvudtaget.

Det kan finnas flera anledningar till denna inaktivitet, det kan bero på ekonomiska faktorer eller bara att man inte tror att aktiviteten passar en. Detta gör att boenden och dagverksamheter ofta ordnar aktiviteter på plats. Hon berättar också att många yngre personer som omfattas av LSS ofta har det ganska tråkigt på helgerna. På vardagarna finns sysselsättning på daglig verksamhet medan helgerna kan bli stillsamma och händelselösa.

Detta kan vara intressant att ha i åtanke när bibliotek planerar verksamhet som riktar sig till de som omfattas av LSS, för att lyckas nå dessa och få dem att besöka biblioteket eller ta del av verksamhet.

Även bibliotekets utformning kan påverka möjligheten att nå ut till personer med funktionsnedsättning. Ett exempel är dagverksamheterna i Kista. Där fanns i många år ett nära samarbete med det lokala bibliotek där den dagliga verksamheten bjöds in och personalen tipsade om böcker och bjöd på fika.

I samband med att biblioteket flyttade och hamnade i nyrenoverade lokaler i Kista galleria slutade även personalen på biblioteket som varit drivande i kontakten med dagverksamheterna.

När biblioteket öppnade igen hade det generösa öppettider, lokalerna var nyrenoverade och signalerade öppenhet och lockade många nya besökare. Men från personal och arbetstagare på dagverksamheten upplevdes det helt annorlunda. Tidigare hade det funnits en familjär stämning med engagerad välkänd bibliotekspersonal, men efter flytten upplevdes lokalerna som svåröverskådliga, och det var svårt att veta vem i bibliotekspersonalen man skulle vända sig till.

En helt annan förändring som ägt rum i Storstockholmsområdet är att de som går på daglig verksamhet arbetspendlar i större utsträckning än förut. Det finns idag en mängd olika dagverksamheter med olika inriktningar, vilket gör att personer med ett specialintresse kan välja att pendla en längre sträcka för att få arbeta med något som intresserar dem. Detta gör att det är möjligt att ingen på en dagverksamhet har någon koppling till platsen där verksamheten ligger. Chefer, anställda och även brukare kan bo i

andra delar av regionen och pendla till verksamheten.

Detta gör att ett samarbete med det lokala biblioteket kanske inte känns lika självklart som det hade gjort i en mindre kommun där det vore större sannolikhet att alla ovannämnda både bodde och arbetade i sin hemkommun.

Utmaning äldreomsorg

En förändring som ägt rum i hela Sverige de senaste femton åren är att äldre i högre utsträckning bor kvar hemma längre och är äldre och sjukare när de flyttar in på omsorgsboenden. De som idag bor på omsorgsboenden blir en svårare grupp att nå med högläsning och annan uppsökande verksamhet om de är för sjuka för att ha glädje av talböcker eller dagstidningen som taltidning.

Om biblioteken vill nå den grupp som man traditionellt kunnat nå via läsombud på boenden så är det förmodligen idag mer strategiskt att rikta sig mot hemmaboende äldre, kanske via hemtjänst och mot dagverksamheter och träffpunkter för äldre. Ett arbete som i hög grad redan görs i många kommuner i länet idag. Detta borde lyftas i MTM:s material som riktar sig till bibliotek som vill arbeta läsfrämjande gentemot äldreomsorgen.

Avtalsmodeller för kultur och läsfrämjande

Verksamheten med läsombud och högläsare har varit kostnadsfri och att arbeta via förmedlare har setts som en förlängning av bibliotekets uppdrag för att nå prioriterade grupper. Även den verksamhet som bibliotek utfört på boenden har oftast varit gratis. Men i Region Stockholm finns verksamhet som riktar sig till de målgrupper projektet handlar om där beställaren betalar för tjänsten. Genom Kultur i vården tar regionen bland annat fram en programkatalog med ett brett kulturutbud med allt från sång- och dansnummer till teaterföreställningar och litteratur och poesiläsning. Det finns verksamhet som riktar sig både till vuxna och barn. En del av den verksamhet som erbjuds är identisk med den som bibliotekspersonal, läsombud och högläsare i länet erbjuder.

Studieförbunden har varit viktiga aktörer i utbyggnaden av arbetet med läsombud och högläsare, de har fått ekonomisk ersättning för de utbildningar de hållit. Men i undersökningen visade det sig att även de är en fristående aktör vad gäller kulturell uppsökande verksamhet.

Under 2018 har Medborgarskolan i Stockholm haft ett samarbete med en omsorgskoncern som har flera boenden med språkprofil i Stockholmsregionen. Här kom frågan på chefsnivå från omsorgen direkt till Medborgarskolan som rekryterade ledare med mångspråkig profil och höll i allt ifrån filmvisning och yoga till högläsning.

I Stockholms stad kan boenden och omsorgsverksamheter ingå avtal med Stockholms stadsbibliotek, det sker då med ekonomisk ersättning från omsorg till bibliotek och i gengäld har stadsdelsbiblioteket fast verksamhet riktad till just det betalande boendet. Biblioteket åtar sig då att göra ett visst antal besök på en verksamhet eller att driva ett litet bibliotek i dess lokaler. På plats på boendet eller omsorgsverksamheten görs ofta aktiviteter som traditionellt har gjorts av läsombud, det kan vara högläsning, sång eller poesiuppläsning. Ofta beroende på intresse och kompetens hos den enskilda bibliotekarien.

En fördel med denna modell är att man reglerat vad biblioteket skall göra och hur många timmar som skall läggas på detta. Men samtidigt kan det vara svårt för den vanliga bibliotekspersonalen att få tid att arbeta med just denna arbetsuppgift.

Även här beskrivs personalomsättningen inom omsorgen som ett problem. Även om det finns kontrakt med boenden och beslutade tider där bibliotek besöker dem så påverkas verksamheten när personal byts ut. Om omsorgschefer inte förankrat verksamheten i den egna organisationen och skapat strukturer för hur bibliotekspersonalens besök skall fungera så blir det inte alltid lyckat. Om det dessutom byts ut personal hela tiden blir de ännu mer sårbart.

Att biblioteken skriver bindande avtal med boenden löser inte problemet med personalomsättningen inom båda verksamheterna. Men ett avtal blir något konkret att ställa mot krav på utökad bemanning av biblioteket som går ut över den uppsökande verksamheten. Om man i ett avtal reglerat vad biblioteket ska erbjuda och hur ofta, så borde det förenkla det förmedlande uppdraget. Det borde också göra det lättare för båda parter att samarbeta då det finns ett konkret beslut om detta.

Något som är intressant är att olika aktörer kan leverera samma tjänst gratis eller till olika kostnader. Högläsning erbjuds gratis via högläsare och genom vissa bibliotek i länet. Eller mot kostnad av Stockholms stadsbibliotek och via Kultur i vården eller fristående aktörer.

Avslutning

I arbetet med kartläggningen har det visat sig att det finns vissa plusfaktorer som gör att det verkar vara lättare att bedriva verksamhet på vissa platser än andra. Några av dessa faktorer är:

- Inkluderande biblioteksplaner (stödjande styrdokument för bibliotek respektive omsorg)
- Förankrade beslut på flera nivåer i olika förvaltningar
- Fysiskt läge (infrastruktur i kommunen inklusive transporter)
- Goda förutsättningar att arbeta mot LSS-verksamheter och mot dagverksamheter
- Kunskap och förståelse/förväntningar över förvaltningsgränserna finns redan
- Aktivitetssamordnare och läsombud finns redan i kommunen

Flera av de plusfaktorer som räknas upp är svåra att påverka. Den fysiska placeringen av bibliotek, boenden och dagverksamheter är svår att påverka. Men det kan ändå vara bra att ha i åtanke vilken roll närhetsprincipen spelar.

Det är lättare att driva och att starta upp nya samarbeten i en kommun/stadsdel där det finns upparbetade former för detta än på en plats där arbetet måste börja om helt från början. Detta betyder inte att det är omöjligt att starta upp ny verksamhet men är en förklaring på varför vissa lyckas bättre med arbetet än andra.

Att identifiera vilka andra aktörer som finns i kommunen och som kan fungera som brobyggare mellan bibliotek och omsorg är viktigt innan verksamhet dras igång.

Inkluderande biblioteksplaner som är förankrade i flera förvaltningar verkar vara en fördel för bibliotek som vill arbeta utåtriktat mot omsorgen. Naturligtvis räcker det inte med att göra en plan för att få verksamhet att fungera men i undersökningen visar det sig att de kommuner som har en inkluderande biblioteksplan

med stödjande styrdokument för bibliotek respektive omsorg verkar ha lättare att få tid och resurser att driva läsfrämjande verksamhet gentemot omsorgen.

Att det verkar lättare att arbeta med taltidningar och med läsfrämjande verksamhet gentemot LSS-verksamheter och gentemot dagverksamheter i stort betyder inte att man inte kan eller bör arbeta gentemot boenden. Men det kan vara klokt att planera sina insatser efter i vilken mån den tilltänkta mottagaren har möjlighet att ta emot dem.

Något som dyker upp vid ett flertal tillfällen i undersökningen, både i samtal med biblioteks- och omsorgspersonal, är paketering av tjänster och produkter som riktar sig till målgrupperna. Detta gäller både bibliotekets uppsökande arbete och läsombudens uppgift på arbetsplatsen.

Vad gäller bibliotekets utåtriktade arbete så lyftes tankar om att omsorgen kan ha svårt att förstå vad biblioteket erbjuder. Vilket inte är så konstigt då det biblioteken erbjuder omsorgen varierar. Ett förslag som kom fram var att biblioteken skulle kunna göra broschyrer riktade till omsorgen där de på ett enkelt sätt kunde rada upp de tjänster som biblioteket erbjuder. Broschyrerna anpassas utifrån vad biblioteket kan erbjuda. Det skulle kunna vara allt ifrån informationsblad om talböcker, taltidningar och lättlästa böcker till reklamblad om möjligheten att boka en bokdeposition eller att en bibliotekarie kommer på besök på boendet.

Vi befinner oss idag i en mycket snabb digitaliseringsprocess där båda målgrupperna som rapporten granskar riskerar att halka efter eftersom de i hög grad behöver förmedlare. Längre har den digitala infrastrukturen varit eftersatt på gruppboenden och inom äldreomsorgen. Även om det i dag finns wifi i större utsträckning än det fanns för bara några år sedan så är det inte säkert att man aktivt arbetar med IKT-frågor på boenden eller dagverksamheter. På åtminstone ett bibliotek i regionen finns exempel på hur biblioteks-

personal tar sig an detta uppdrag och anordnar utbildning i digital kompetens för vuxna med intellektuell funktionsnedsättning.

I dagsläget kan även tjänsten egen nedladdning via Legimus vara knepig för den som har en intellektuell funktionsnedsättning eller demenssjukdom. Om MTM kan arbeta fram möjligheten att använda TBK-tjänster även för den som inte har dagstidning som taltidning så skulle det underlätta hanteringen av talböcker till dessa grupper.

Under hela processen med att samla in information och göra en nulägesbeskrivning har projektledaren också kopplat ihop omsorgspersonal med bibliotekspersonal som arbetar i samma delar av regionen och som båda velat komma i kontakt med varandra men inte riktigt nått fram. Projektledaren har också informerat om dagstidningen som taltidning och om talböcker för intresserad omsorgspersonal. Detta visar att det finns potential framåt för att fortsätta arbeta både på regional och nationell nivå. Det ger effekt när någon lyfter frågan och kan informera om tillgängliga medier samt sätta de olika aktörerna i kontakt med varandra. Detta har märkts i arbetet med detta projekt, genom att ha kontakt med flera olika aktörer som riktar sig mot samma målgrupper har projektet sammanfört olika organisationer med varandra.

Den verksamhet som undersökts och diskuterats i denna rapport är komplex och på många sätt svår att få överblick över eftersom det är flera aktörer som både skall fatta beslut om aktivitet och samarbete på flera olika nivåer.

De förslag på förbättringar som projektledaren vill komma med bör därför riktas till tre olika nivåer, *nationell nivå* som främst syftar på MTM, regional nivå med aktörer som regionbibliotek, andra regionala kulturaktörer och kommunövergripande omsorgsutvecklare likt Stockholmsregionens Forum Carpe. På kommunal nivå riktas förslagen främst till bibliotek.

På *nationell nivå*, behöver MTM i högre grad rikta sig mot omsorgen, exempelvis genom att informera om tillgängliga medier och den demokratiska rätten till läsning för blivande omsorgschefer på socionomutbildningar och genom att trycka mer på att omsorg och bibliotek har liknande uppdrag gentemot människor med intellektuell funktionsnedsättning och demens. Myndigheten bör också fortsätta att arbeta för att TBK skall kunna användas även av icke-taltidningsläsare. Det är projektledarens övertygelse att om människor med intellektuell funktionsnedsättning kan få tillgång till TBK och kunna få hjälp

av bibliotekspersonal med att ladda ner lättlästa talböcker med text till en surfplatta eller smartphone så skulle användningen av talböcker öka i denna grupp. Möjligen skulle detta även kunna fungera för äldre med demens.

På *regional nivå*, syns tydligt ett behov av att arbeta stöttande gentemot den lokala nivån för att kunna bygga nätverk både mellan kommuner och inom kommuner. Om det finns personer på regional nivå som hjälper bibliotek och omsorg att komma i kontakt med varandra och att hitta andra aktörer att samarbeta med i kommunen eller närområdet tror projektledaren att det skulle underlätta möjligheten att initiera och behålla verksamhet.

På *kommunal nivå*, är nog det viktigaste att lära känna de lokala faktorer som påverkar arbetet i just den kommunen eller stadsdelen. Om biblioteket vet vilka andra aktörer som finns så är det lättare att följa upp befintlig eller starta ny verksamhet eller samarbete. Undersökningen visar också att inkluderande biblioteksplaner med stödjande styrdokument för bibliotek respektive omsorg verkar gynna bibliotek som vill arbeta läsfrämjande gentemot omsorgen. Att medvetandegöra både för den egna personalen och andra organisationer vad biblioteket kan erbjuda för stöd och service genom något slags paketering av bibliotekets utbud gör det lättare att inleda samarbeten mellan omsorg och bibliotek och hjälper bibliotekspersonalen i sin yrkesroll.

Referenser

Alla kan läsa och hör sen – projektrapport, Ann Wiklund (2017)

http://lansbibliotekdalarna.se/wp-content/uploads/2017/08/Alla-kan-l%C3%A4sa-och-h%C3%B6r-sen.-Projektrapport_.pdf

Bibliotek i samspel med lokalsamhället, Cecilia Brisander (2017)

<http://regionbiblioteket.se/publicerat/bibliotek-i-samspel-med-lokalsamhallet/>

Det är möjligt, 37 recept på samverkan, Ulla Solsmo, Elisabeth Stenberg-Lundin, Karin Sundström och Tuija Vartiainen (2013)

<http://regionbiblioteket.se/publicerat/det-ar-mojligt/>

Läsombud idag – en komplex verklighet, Cecilia Bengtsson och Karin Sundström (2015)

<http://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2016/01/L%C3%A4sombudIdagKorrAL.pdf>

Möten med läsning, Pia Andersson Wredlert (2016)

<http://regionbiblioteket.se/publicerat/mote-med-lasning-nar-bibliotekens-verksamhet-nar-fler/>

Möten med litteratur, Cecilia Bengtsson, Lotta Olofsson och Sara Hjulström (2016)

http://www.demenscentrum.se/globalassets/moten_med_litteratur/1602_mml_sartryck.pdf

Ombud i läsningens tjänst år 1, Gustav Nygren (2013)

<http://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2013/08/OmbudLasningensTjanst20122013.pdf>

Ombud i läsningens tjänst år 2, Gustav Nygren (2014)

<http://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2014/06/OmbudLasnTjAr2.pdf>

Taltidning till fler Tillgängliga medier inklusive taltidningar i Östergötland, Lillemor Engholm Guy Slutrapport (2017)

<http://regionbibliotekostergotland.se/wp-content/uploads/2018/01/slutrapport-taltidning-till-fler-2017-klar.pdf>

Taltidning till fler Tillgängliga medier inklusive taltidningar i Östergötland, Lillemor Engholm Guy Slutrapport (2018)

<http://regionbibliotekostergotland.se/wp-content/uploads/2019/01/slutrapport-taltidning-till-fler-2018-klar.docx>

Unga läser för gamla, projekt på Gottsundaskolan i Uppsala.

<https://www.mtm.se/om-oss/press/pressmeddelanden/projektet-unga-laser-for-gamla-i-gottsunda-gratuleras-till-lasguldet/>

